

Παναγιώτης Καρματζός

Ο ποιητής Γλαύκος Αλιθέρσης και η νέα Αλεξανδρινή Εποχή*

Εθνικιστής; Κομμουνιστής;

Ή τόνα τάλλο!!

Στων ιδεών το σταυροδρόμι, να σκεφτώ,

Των ημερών την παραζάλη και το σάλο.

Ανθρωπος! Νάσαι, λέω...

Και μου φτάνει αυτό.

Έτσι τραγούδησε στην ανέκδοτη ποιητική συλλογή του Στιγμές. Προς εαυτόν. Ημερολόγιον του Εαυτού μου[1] χρόνια μετά την εγκατάστασή του στην Αλεξάνδρεια ο γυμναστικός άντρας Γλαύκος Αλιθέρσης (ψευδώνυμο του Μιχάλη Χατζηδημητρίου), που, το 1919, ήλθε νέος από την Κύπρο, για να υπηρετήσει στα Ελληνικά εκπαιδευτήρια της κοσμοπολίτικης αυτής πόλης, όπου, όπως γράφει ο Κώστας Στεργίopoulos, ομότιμος καθηγητής του πανεπιστημίου Ιωαννίνων, η δραστηριότητα κι η οικονομική άνεση των ομογενών είχε δημιουργήσει παράλληλα με την εμπορική, κι αξιόλογη πνευματική κίνηση[2].

Όμως, η γενικευτική αυτή κρίση του πανεπιστημιακού δασκάλου δε με βρίσκει απόλυτα σύμφωνο, αφού στην ελληνική παροικία της Αλεξάνδρειας και γενικότερα της Αιγύπτου υπήρχε διαστρωμάτωση της κοινωνίας, με ανάλογη οικονομική κατάσταση.

Πάντως, η πόλη της μόνιμης εγκατάστασης του ποιητή ήταν ένα από τα πιο εύρωστα κέντρα του απόδημου Ελληνισμού, όπου δίνοντας διαλέξεις, θεατρικές παραστάσεις και διάφορες άλλες εκδηλώσεις, ενώ συχνά έρχονταν από τη μητροπολιτική Ελλάδα άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, για να πάρουν μέρος στο πνευματικό και καλλιτεχνικό γίγνεσθαι της παροικίας, δημοσιεύοντας συνεργασίες τους στα αξιόλογα και καλαίσθητα περιοδικά της «Νέα Ζωή» και «Γράμματα» και τυπώνοντας τα βιβλία στα οργανωμένα τυπογραφία της, πλαισιωμένα πάντοτε από Έλληνες πάροικους της Αιγύπτου, διανοούμενους και καλλιτέχνες ποικίλου βεληνεκούς.

Για τους διανοούμενους αυτούς, ο ευαίσθητος λογοτέχνης μας, Κώστας Ουράνης, σε κείμενο ευθυκρισίας, το οποίο φιλοξενείται στο σύντομο, αλλά καίριο βιβλίο Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων στην Αίγυπτο του αλεξανδρινού δημοσιογράφου και λογοτέχνη Μανώλη Γιαλουράκη, αναφέρει, ανάμεσα στα άλλα, και τα εξής:

«Στην ιστορία της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας, σημαντική θέση καταλαμβάνουν οι Έλληνες διανοούμενοι της Αλεξάνδρειας, οι οποίοι με την ώθηση που έδωσαν στα νεοελληνικά γράμματα, δημιούργησαν μια εποχή, μια νέα «αλεξανδρινή εποχή».

.....

Οι Αλεξαντρινοί έφεραν στα ελληνικά γράμματα την ευγένεια. Με τα περιοδικά τους, με τις κριτικές τους, με τα βιβλία που εκδώσανε, δημιούργησαν ατμόσφαιρα, έδωσαν κατευθύνσεις και η πνευματική κίνηση που αναπτύχθηκε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους στην Αθήνα είναι, κατά πολύ, έργο της Αλεξανδρινής αυτής νεότητας».

Νομίζω, όμως ότι θα ήταν παράλειψη να μην τονίσω πως το εσωτερικό της Αιγύπτου και κυρίως το Κάιρο τροφοδότησε, κατά καιρούς, την Αλεξάνδρεια με ονόματα πρώτου μεγέθους, όπως του κοινωνιολόγου Γιώργου Σκληρού, του διηγηματογράφου Νίκου Νικολαΐδη, του πολυσχιδούς Στρατή Τσίρκα και άλλων ήσσονος κατηγορίας λογοτεχνών, μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατέχει ο Γλαύκος Αλιθέρης, που δεν ήλθε βέβαια στην Αλεξάνδρεια από την πρωτεύουσα της Αιγύπτου, αλλά ήδη έχω αναφέρει, από το αέρινο νησί της Αφροδίτης, όπου είδε το φως του ήλιου στη Λεμεσό, το 1897, και πριν τελειώσει τις γυμνασιακές του σπουδές, πήρε μέρος ως εθελοντής, στους Βαλκανικούς Πολέμους, φτάνοντας μέχρι την Κρέσνα και την Άνω Τζουμαγιά.

Μετά τη σύντομη συμμετοχή του στην πρώτη γραμμή του πυρός, ο επαναστατημένος αυτό έφηβος επέστρεψε στην πατρίδα του, για να βγάλει το Παγκύπριο Γυμνάσιο και να γραφτεί στη Νομική Σχολή της Αθήνας, ενώ ταυτόχρονα φοιτούσε και στη Σχολή Γυμναστικής, από την οποία πήρε το πτυχίο του το 1917, σημειώνοντας λαμπρές αθλητικές επιδόσεις και δημοσιεύοντας, παράλληλα, στην εφημερίδα Αλήθεια της Λεμεσού, τις πρώτες του ποιητικές ανησυχίες, με τον τίτλο Γαλανά δαχτυλιδάκια, που θα εκδοθούν ως η πρώτη του ποιητική συλλογή, το 1919, στην Αλεξάνδρεια, συλλογή όπου η υλιστική θεωρία περνά μέσα από τους ακόλουθους στίχους:

*Και ρυθμιστής του είναι και της ζωής μου τούτο:
(και ας με ονομάζουν οι Σοφοί κουτό και τιποτένιο)
Υλη παντού! Και τίποτες έξω από σένα ω Ύλη!*

Στην εφημερίδα Αλήθεια της 12.1.1918 δημοσιεύεται από το διευθυντή της Ονήσιλο (ψευδώνυμο του Μενελάου Φραγκούδη) ένα εγκωμιαστικό και προφητικό κριτικό σημείωμα, το οποίο καταλήγει ως εξής:

Θέλω να χαιρετίσω με αγάπη την εμφάνιση του με τη βεβαιότητα ότι το όνομα ή το φιλολογικό του ψευδώνυμο θ' ακούσθῃ γρήγορα κι έξω της Κύπρου και θα πιάσει μια καλή θέση στον Νεοελληνικό Παρνασσό[3].

Η έκδοση της ποιητικής αυτής συλλογής σημειώνει την αρχή της επιτυχημένης πορείας του στο δρόμο της ποίησης και γενικότερα της λογοτεχνίας, με αφετηρία τα Κρινάκια του γιαλού (1921), κύκλο τετράστιχων επαναστατικού ύφους, όπως φανερώνουν οι επόμενοι στίχοι:

Εγώμαι μια Καταστροφή και μια Δημιουργία

πλασμένος να χτυπιέμαι κ' αιώνια να χτυπώ!

Ενώ θ' ακολουθήσουν Οι οραματισμοί του Εωσφόρου κι άλλα ποιήματα (1923), ποιητική συλλογή με οραματικούς στίχους, από τους οποίους ξεπηδά μια όλο και πιο δυναμική παρουσία του ποιητή των αθλητικών γηπέδων, που, με παρρησία και συνείδηση των ποιητικών του ανησυχιών και του προσωπικού του ύφους οραματίζεται την ελπιδοφόρα αυγή μιας νέας εποχής, όπως φαίνεται από το δίστιχο:

*Ας τράνταζα, ω ανθρωπότητα το δέντρο σου ως αγέρας.
και πρι χαθώ ένα ελεύθερο τραγούδι να σου πω!*

Η πρώτη από τις δύο επόμενες συλλογές, Απλή προσφορά, κυκλοφορεί το 1929, ενώ 10 χρόνια μετά κυκλοφορεί η δεύτερη και τελευταία συλλογή της μεσοπολεμικής περιόδου του Αλιθέρη, Θερισμοί και οργώματα, όπου γίνεται πιο αισθητή η αγάπη για την πατρίδα και την ειρήνη, με τις φιλειρηνικές κραυγές των ανώνυμων στρατιωτών, όπως ακούγονται στο πολύστιχο ποίημα Το τραγούδι των στρατιών του Μ. Αλεξάνδρου, από το οποίο αποσπώ τους ακόλουθους στίχους.

*Γύρισε πίσω, στο παληό το ιδανικό μας,
Κι άκουγε εμάς που σε έχουμε για Θεό μας!*

.....
*Γύρισε πίσω! Κι αν την Ολυμπιάδα
ξεχνάς, θυμίσου την Ελλάδα, την Ελλάδα!*

Ο Γλαύκος Αλιθέρης, τιμώντας τη μνήμη του συνοδοιπόρου στην ποίηση και συνομήλικου φίλου του, Νίκου Σαντορινιού, που στις αρρώστιες τα βρόχια, όπως γράφει ο ποιητής πέθανε, μετά από ταλαιπωρίες και στερήσεις, φθισικός στα είκοσι έξι του μόλις χρόνια, όταν πρωτοστατούσε μαζί με το Γιώργο Βρισιμιμιτζάκη, διανοούμενο των χρόνων εκείνων, στην κίνηση των Απουάνων, επαναστατημένων νέων της εποχής και πρόδρομων του Ευρωπαϊκού μποεμισμού, συνέθεσε ένα θρηνητικό ποίημα σε άκρως ελεγειακό τόνο.

Με του Απουάνους της Αλεξάνδρειας, μιμητές των αντικομοφορμιστών νέων της ιταλικής Άπουα, από την οποία πήραν και το όνομά τους, ο ποιητής του στίβου και του στίχου συζητούσε βέβαια πνευματικά θέματα, δεν έπαιρνε όμως μέρος ούτε στις επισκέψεις τους στα πορνεία της πόλης, για να γνωρίζουν όπως έλεγαν τη ζωή, ούτε στις κρασοκατανύξεις τους σε ταβέρνες τρίτης κατηγορίας, ούτε ακόμη στο περιδιάβασμα τους στους Αλεξανδρινούς δρόμους, όπου κραύγαζαν Βίβα λ' Άπουα, Κάτων οι διδασκαλισμοί Σάρκα και αίμα, για να ταραξουν τον εφησυχασμό και το νήδυμο ύπνο των αστών.

Συνεχίζοντας την πληροφοριακή απεικόνιση της ζωής και του έργου του ποιητή μας, καταφεύγω στη μονοσέλιδη αυτοβιογραφία του, που δημοσιεύτηκε από τον ιδρυτή και ιδιοκτήτη του Πρακτορείου Πνευματικής Συνεργασίας, Μάριο Βαϊάνο, στο περιοδικό Λογοτεχνικά Χρονικά, το καλοκαίρι του 1970, από την οποία καταθέτω τις ακόλουθες προσωπικές πληροφορίες του νεωτεριστή δασκάλου και ποιητή:

Στα 1924 παντρεύτηκα από έρωτα την Εύα Ζαφειροπούλου από την Λεμεσό Κύπρου, 1925:

εγεννήθη το πρώτο μου παιδί, η Γλάυκη, που πέθανε στα 1936. Στα 1937 εγεννήθη η νέα Γλαύκη.

Ο τραγικός θάνατος της κόρης του ποιητή θα προκαλέσει τριγμούς στην ψυχική γαλήνη και στην ευτυχισμένη οικογενειακή του ζωή και ο εργάτης αυτός του λόγου θα προσπαθήσει να πνίξει τον ασίγαστο πόνο του στο πιεστό και θα μεταλλάξει τον υψηλό τόνο του στίχου σε παράπονο και διαμαρτυρία, μυστικιστική έκσταση και προσευχή[4], σύμφωνα με το μελετητή της Αλιθερσιακής ποίησης.

Η νέα Γλάυκη, με το όνομα τώρα Γλαύκη, λειτουργεί ως δραστικός καταλύτης κι επουλώνει την ψυχική πληγή του πατέρα-ποιητή, ο οποίος οδοιπορεί πάλι στους δρόμους της προηγούμενης ήρεμης ζωής, τραγουδώντας με κατασταλαγμένη στοχαστική διάθεση και ήπιους λυρικούς τόνους τη γαλήνη και ομορφιά της οικογενειακής θαλπωρής.

Μετά την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την επέκταση του σε πολλά εδάφη της Ευρώπης και μετά την κατοχή της πατρίδας μας από τους Γερμανούς, οι μαχητές μας, ως γνωστόν κατέπλευσαν στην Αίγυπτο, μεταφέροντας μαζί με την Ελληνικότητά τους και τα διαφορετικά τους φρονήματα κι ανασυγκρότησαν εκεί τις στρατιωτικές τους δυνάμεις, για να συνεχίσουν τον απελευθερωτικό αγώνα και να επαναφέρουν τη λευτεριά στην Ελλάδα.

Ο Αγνός ποιητής μας δε μένει ασυγκίνητος και ατάραχος μέσα σε αυτή την ταραγμένη ατμόσφαιρα, απολαμβάνοντας την οικογενειακή του γαλήνη, αλλά με όπλο την έμπνευση και τη γραφίδα, θα γράψει, προσεγγίζοντας τον Ελληνολάτρη Κωστή Παλαμά, το ποίημα Ελλάδα, που καταλήγει στο στίχο:

Ν' ανθίσει η Νέα Γενιά, τη Νέα Ελλάδα!

Την αρχή και το τέλος του ποιήματος αυτού επέλεξε και αναδημοσίευσε ο Στρατής Τσίρκας στο εμπειριστατωμένο και περιεκτικό άρθρο του Η πνευματική αντίσταση στη Μέση Ανατολή, που δημοσιεύτηκε στο προοδευτικό περιοδικό Επιθεώρηση Τέχνης των μηνών Μαρτίου-Απριλίου του 1962, ενώ ολόκληρο το ποίημα είχε δει το φως της δημοσιότητας 20 χρόνια πριν, στο τεύχος 21 της 15 Οκτωβρίου 1943 του μαχητικού περιοδικού Έλλην.

Για το περιοδικό αυτό ο συγγραφέας της τριλογίας Ακυβέρνητες Πολιτείες θα γράψει, ανάμεσα στα άλλα, και τα εξής:

Είναι φανερό πως ένα δημοσιογραφικό όργανο, με ξεκαθαρισμένη γραμμή για τους σκοπούς του πολέμου, με συνέπεια και συνοχή στις απόψεις του θα είχε να παίξει σοβαρό ρόλο μέσα στο ιδεολογικό χάος που κυριαρχούσε. Αυτό, οι αντιφασίστες διανοούμενοι της παροικίας το αντιλαμβάνονταν [...]. Μα οι αγγλικές υπηρεσίες δεν δίνουν άδειες για νέες εφημερίδες. Τότε ο παλαίμαχος δημοκράτης Άγγελος Κασσιγόνης, εγκατεστημένος πια στο Κάιρο, πρόσφερε το περιοδικό, τον «Αιγυπτιώτη Έλληνα», που έβγαζε άλλοτε μισόν στα ελληνικά και μισόν στ' αραβικά. Η 25 Μαρτίου 1942 είναι μία σημαντική χρονολογία στη ιστορία της παροικίας. Κυκλοφορεί το πρώτο φύλλο του νέου περιοδικού Έλλην [...], που είναι ένας πετυχημένος συνδυασμός πολιτικής και λογοτεχνικής ύλης.

Με το περιοδικό αυτό, το οποίο η ποιήτρια Ευγενία Παλαιολόγου – Πετρώνδα, εκπαιδευτικός και αγαπητή φίλη του Γλαύκου Αλιθέρση, χαρακτηρίζει κάρφος στα μάτια της αντίδρασης, στη διάλεξη της Μνήμη Αγάπης[5], ο ποιητής μας συνεργάζεται για πρώτη φορά στο τεύχος 6 της 15 Ιουνίου 1942, δημοσιεύοντας το ποίημα Ιούνιος, το οποίο, μαζί με το ποίημα Ελλάδα αποτελούν μέρος της ποιητικής συλλογής Μυστικός Δείπνος, που είναι αφιερωμένη,

κυρίως στην αξέχαστη Γλαύκη (...), και στο Ελληνικό φως και που κυκλοφόρησε στην Αλεξάνδρεια το 1944, σ' έκδοση του βιβλιοπωλείου Καρνέση, ενός ακόμη Απουάνου.

Η διάλεξη της Παλαιολόγου – Πετρώνδα – που πραγματοποιήθηκε στις 23.11.82 (...) εκδηλώσεων (...) στην Αθήνα με θέμα: «Οι Έλληνες στην Αίγυπτο», μας έδωσε σημαντικές πληροφορίες, από τις οποίες αποσπώ, όσες έχουν σχέση με τον ποιητή μας και με το κλίμα των χρόνων εκείνων.

Ο πόλεμος είχε πάρει τέλος μα τα πάθη δεν καταλάγιασαν. Δεν πρόφθασε ο λαός της Ελλάδας να πάρει την απελευθέρωση κι άρχισε ο πιο τραγικός, ο πιο ανελέητος εμφύλιος πόλεμος. Δυστυχώς ο κατατρογμός των πατριωτών μεταφουτέθηκε και στον Αιγυπτιώτη Ελληνισμό.

Αμείλιχτα στάθηκαν οι Κοινοτικοί άρχοντες για τους αντιφασίστες εκπαιδευτικούς, υποκινημένοι από καλοθελητές... Γίνηκαν απολύσεις. Το σχέδιο πήρε κάπως αργότερα και τον (...). Το έγκλημα του ήταν ότι δημοσίευσε ένα ποίημα στον «Έλληνα». Κάποιος συνάδελφος του που τον ζήλευε, γιατί τα παιδιά λάτρευαν τον «Δάσκαλο»! (...) κατηγόρησε τον Αλιθέρση ότι στην ώρα της Γυμναστικής έγραφε στίχους κι ακόμα ότι δημοσίευσε ποίημα στον «Έλληνα». Το δεύτερο ήταν αρκετό. Έτσι ο ποιητής (...) βρέθηκε ένοχος κι έπειτα (...) από τόση εργασία πήρε ένα ξερό γράμμα.

«Η Ελληνική Κοινότητα Αλεξανδρείας δε χρειάζεται εις το μέλλον τας υπηρεσίας σας».

Με πόση πικρία, αλλά και αξιοπρέπεια αντιμετώπισε ο ποιητής του Μυστικού Δείπνου την κατάσταση αυτή, φαίνεται από το επόμενο απόσπασμα της χειρόγραφης αυτοβιογραφίας του, την οποία και άλλοτε επικαλέστηκα:

Το 1919 διορίστηκα στην Αλεξάνδρεια στα Κοινοτικά Σχολεία, όπου υπηρέτησα συνεχώς ίσα με το 1948, δηλ. 29 χρόνια. Τότε με πάσανε για λόγους οικονομίας! Την άλλη μέρα με προσκάλεσε ο Πατριάρχης και με διόρισε στο Γυμνάσιο «Φώτιος ο Α΄», που τελεί υπό την προστασία του.

Την πικρία του για την στάση των Κοινοτικών απέναντι του, ο Αλιθέρσης μετουσίωσε σε στίχους της συλλογής Μαθηματικά τετράδια (Αλεξάνδρεια, 1957), στην οποία οι κυματισμοί της έμπνευσης περιορίζονται σε μια μορφή – θα έλεγα – εγκεφαλικού λυρισμού, όπως δείχνουν και οι επόμενοι στίχοι του ποιήματος Υπόμεινε:

*Ήμερο περιστέρι της σιωπής μου,
σε προφυλάει η θωπεία της φαντασίας.
Αλλιώς θα μπόρεια να μιλήσω
κ' έχω
παράπονα του δειλινού που ωχραίνει
σα νεκρική λαμπάδα τη μορφή μου.*

Την τελευταία δεκαετία της ζωής του στην Αλεξάνδρεια, ο ποιητής μας εμφορούμενος, όπως πάντα, από αντιπολεμικό μένος, και φιλειρηνικό πάθος, υπογράφει, μαζί με τον Πατριάρχη Χριστόφορο και πολλούς εκπροσώπους της διανοήσης και της τέχνης, αλλά και απλούς πάροικους, τηλεγράφημα διαμαρτυρίας για την επικείμενη εκτέλεση του Μπελογιάννη, το 1952, και για τον προγραμματισμό πυρηνικής δοκιμής, το 1957, από τη Γαλλία στην έρημο της Σαχάρας.

Η πλούσια πνευματική παραγωγή του Αλιθέρση (διήγημα, θέατρο, κριτική, μετάφραση, ξένων ποιητικών έργων), στην πόλη αυτή κλείνει το 1958 με την ποιητική συλλογή Προσμαρτυρία, ενώ τον Ιανουάριο του 1963 φτάνει η ώρα της επιστροφής στην πατρίδα και της μόνιμης

εγκατάστασης του στη Λεμεσό, όπου συμπληρώνει το ποιητικό του έργο, το 1964, με τη συλλογή Αρμολογία αιώνων και στιγμών, απόηχο της γόνιμης ποιητικής δημιουργίας.

Ο ευαίσθητος εκπαιδευτικός και άξιος εργατής του στίχου πέθανε στη γενέτειρά του το Νοέμβριο του 1965, αποτυπώνοντας εσαεί τη σφραγίδα του στα ελληνικά γράμματα και προκαλώντας τον αυστηρό κριτικό Τίμο Μαλάνο να γράψει στο βιβλίο του Αναμνήσεις ενός Αλεξανδρινού, που εκδόθηκε στην Αθήνα, το 1971, την ακόλουθη συμπερασματική παράγραφο:

Αν επρόκειτο να εξετάσουμε την Αλεξανδρινή ποίηση στα δικά της τα πλαίσια, θα τοποθετήσουμε τον Αλιθέρση αμέσως μετά τον Καβάφη. Φυσικά η μεταξύ του απόσταση είναι μεγάλη. Επειδή όμως άλλοι πιο άξιοι για να καταλάβουν τις ενδιάμεσες βαθμίδες της δεν υπάρχουν, η δεύτερη θέση δικαιωματικά του ανήκει.

Έτσι, ο Μαλάνος συμπλέει και επαυξάνει την κριτική κατάθεση του Μανώλη Γιαλουράκη, όπως αυτή διατυπώνεται στο βιβλίο του Ιστορία των Ελληνικών γραμμάτων στην Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια, 1962), από την οποία μεταφέρω την αξιολογική του τοποθέτηση:

Ο Αλιθέρσης είναι ποιητής, ο κορυφαίος σήμερα των Αιγυπτιώτικων Γραμμάτων. Ίσως ο στερνός τους.

Αγαπητοί φίλοι,

Στάθηκα τυχερός, γιατί, στις πρώτες γυμναστικές μου τάξεις, γνώρισα τον εξαίρετο αυτόν άνθρωπο ως καθηγητή και αργότερα είχα μεγάλη τιμή να γίνω φίλος του.

Έτσι, η μικρή αυτή αναδρομή μου στη ζωή και στο έργο του Γλαύκου Αλιθέρση αποτελεί ελάχιστο φόρο τιμής στη σεπτή μνήμη του δάσκαλου και στην αγηρώ μνήμη της ποίησης του, γι' αυτό και σας ευχαριστώ θερμά, που γίνατε απόψε συνοδοιπόροι μου.

* αναδημοσίευση από το περιοδικό λόγου, τέχνης και προβληματισμού «Άνευ», τ. 40, χρόνος Ι, Μάρτιος – Μάιος 2011.

[1] Ανδρέας Παστελλάς: Από το ανέκδοτο έργο του Γλαύκου Αλιθέρση στο βιβλίο: Γλαύκου Αλιθέρση: Επιλογή από το ποιητικό του έργο. Έκδοση Πνευματικού Ομίλου Λεμεσού, Κύπρος, 1976, σσ. 147-148 και 160

[2] Κώστας Στεργιόπουλος: Ο Γλαύκος Αλιθέρσης και ο κύκλος των ποιητών της Αλεξάνδρειας στα Πρακτικά Συμποσίου «Οι Κύπριοι λογοτέχνες της Αιγύπτου». Λευκωσία 11-12 Απριλίου 1991, Λευκωσία, 1993, σ. 131

[3] Κώστας Πιλαβάκης: Γλαύκος Αλιθέρσης και ο κύκλος των ποιητών της Αλεξάνδρειας στα Πρακτικά Συμποσίου «Οι Κύπριοι Λογοτέχνες της Αιγύπτου». Λευκωσία 11-12 Απριλίου 1991, Λευκωσία, 1993, σ. 131.

[4] Πιλαβάκης: Αλιθέρσης κ.λ.π., σ. 18

[5] Αθήνα, 1983